

Двоє братів

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Це діялося темної ночі в добу лососевої ловитви й осінніх бур. Ларс Велетень сидів за стерном, а його брат Петер стояв, прихилившись до щогли великого вітрила.

— З вітром він дає собі раду, Ларсе.

— Еге ж.

— Стійкий човен, нічого не скажеш.

— Хм...

— Ларсе!

...

— Ла-арсе!

— Цить-бо.

— Як ти гадаєш, ми доберемося?

— А ти боїшся, Петере?

— Я?.. Чого б це я боявся?.. Я думаю про хлопця.

— Дай мертвим спокій, Петере.

— Та воно так! Їх збудить Господь бог... на суд праведний. А що, як він не врятується, га? Бо гріхів він мав багато: пропускав недільну школу та й ще не одне чинив. Кпив з усього.

— Та годі тобі, Петере. Хлопець тепер забезпечений, краще, як ми з тобою... От бісова хвиля, як шибонула збоку. Люк у нас щільно накритий? А хлопець у добрих лапах... чи то пак у добрих руках. Ти купив йому місце, інші поклали йому на труну медаль. А той, що на небі... Напни дужче фокшкот, Петере, бо човен став неповороткий... той, що на небі, потурбується про все решту.

— Його засмоктав сипкий пісок, Ларсе.

— Бридня! Не пісок, а течія затягла під кригу. І він свій обов'язок виконав.

— На світі багато різних сипких пісків, Ларсе.

— Іди вниз і відпочинь трохи, Петере.

— Година непевна, ти хіба сам даси собі раду?

— Дам, іди відпочинь!

— Ну то я піду.

— Тобі нездужається, Петере.

— Еге, нездужається, Ларсе.

— Перевір кріплення коло вітрил, як ітимеш!

— Гарзд.

...

— Ларсе!

- Чого тобі ще?
- Місіонер теж казав учора ввечері про сипкий пісок.
- Ще б пак!
- Як ти гадаєш, він помолився перед смертю... хлопець себто?
- Хлопці мають нагальніші справи, Петере.
- Ми завше молилися, коли...
- Ми ж бо не гинули, рятуючи інших.
- Місіонер каже, що хто не любить духу запари, хай іде геть з пекарні. Як ти гадаєш, він натякав на мене?
- Якого біса йому на тебе натякати?
- Я ж бо соромився молитися, як ми від'їздили. На пристані було стільки людей.
- По-моєму, й не треба розмінюватись на дрібняк.
- Еге ж! То ти скоро мене збудиш?
- Іди вже, Петере, може, й не доведеться будити.

Ліхтар, що висів на щоглі, хитався, відганяючи жовтим промінням навколишній морок і тьмяно освітлюючи поміст. Проте пільма важко налягала на човен, поглинала його, а він довгими зухвалими стрибками кидався назустріч хвилі, розтинав її носом і змушував відступати. Вона знехотя подавалася, розходилась двома дугами, і за кормою з'єднувалася знову. А тим часом спереду поставала нова темна стіна, тоді розступалася й хижо причаювалася неподалік.

Ларс сидів за стерном і вдивлявся поперед себе. Щоразу, як пільма ворушилася, він вихилявся якомога далі, щоб краще бачити, а рукою ненастанно крутив стерно то в той, то в той бік, уникаючи бурунів. Так він стернував досить довго. Зненацька він рвучко крутнув стерно, і човен, перехилившись, пірнув носом у величезну хвилю. Знялися білі каскади води, сяйнувши на світлі, гучно опали на поміст і злилися з пільмою. Невидимі струмені протягло хлюпотіли, стікаючи через облавок, ліхтар погас.

Ларс хотів був прив'язати стерно й піти покликати брата, але передумав. Скоро зійде місяць, та й навряд чи є небезпека зіткнутися з якимось іншим човном. Він умостився зручніше й ще дужче стягнув навколо себе брезент, що прикривав стерновий люк.

А таки правда — добрий човен! Гарно йде, сам донесе до берега, якщо вітер і хвилі не перекинуть. Сердешний брат зовсім подався, на себе став не схожий. Надто велика напасть його спіткала: поховав дружину, поховав сина. Але найгірше, що він злигався з тим місіонером. Сердега, тепер він уже не часто соромиться молитись при людях. А тоді кається тяжко, ладен крізь землю запастися.

Човен нерівними поштовхами продирався крізь морок, а Ларсові думки важко снувалися в неповороткому мозку. На обличчі з небагатьох рисок, накреслених морською стихією, можна було відчитати його нехитре життя. Обличчя було темне й незворушне; і душа його теж була темна й незворушна, в ній вирізнялася лишень одна ясна цятка — любов до брата. Бо для Ларса протягом багатьох років життя полягало тільки в тому, щоб не розлучитися з братом. І ще десь глибоко в свідомості жевріла

одна іскра — зненависть до святенництва, хоч би як воно виявляло себе. А поза тим його внутрішній світ складався з сірої маси байдужості. Однак Ларс був добрий рибалка, найкращий у містечку і найсміливіший, бо через байдужість він не боявся ніякої небезпеки.

Він ніколи не розумів брата; в Петерові багато було такого, чого Ларсів тверезий глузд ніяк не міг сприйняти: неврівноваженість, легкодухість, здатність палко радіти чи сумувати, задумливість. Проте Ларс ніколи не сушив собі цим голови, брав Петера таким, як є, — адже то був його єдиний брат, — і все незбагненне в ньому називав дивацтвом. Поки вони жили вкупі, Петер часто чинив нерозважно, і щоразу для Ларса то була несподіванка. Він ніколи не міг збагнути душевного стану, що спонукав брата на ту нерозважність, але завше віддано допомагав йому виплутатися з халепи.

Вони були близнюки й народилися в невеликій хатині біля Персікерських пагорбів. Ларс вийшов на життєвий кін перший, і то мовчки, а слідом за ним з'явився Петер, кричачи на все горло.

Хлопчики підросали. Берег з піщаними кручами був їхнім найпершим грищем, а море — другим. У бурю вони збирали вздовж берега те, що викидало море, а в тиху годину ловили вугрів. А ще скоро почали помагати батькові сушити тріску й наставляти мережі.

Петер був рухливий, легко сміявся, легко плакав і швидко прощав образу, а в Ларса виробилася млява рівновага, з якої важко було його вивести. Обидва вони вирости дужими хлопцями і завше трималися разом.

У школі Ларс сидів нерухомо, поклавши лікті на парту й підперши руками голову, а Петер вирізував на парті кораблики й ненастанно дригав ногами. Училися вони посередньо, проте вчителі їх любили, бо вони менше брехали, як інші хлопці. В розвагах товариші добровільно визнавали братів за їхню силу ватажками, але вони виказували дивну скромність — відмовлялися від такої шани.

Дома в них розмовляли пошепки. Батьки їхні належали до секти, яку на Борнгольмі звуть мелеріанською, а повсюдно — борнгольмською; члени тієї секти мало говорили між собою, і то переважно біблійними висловами. Хлопці не чули, щоб батьки коли сварилися. На всьому ніби лежало тавро пригніченості. Хлопці ніколи не бачили, щоб їхній батько сміявся, — він тільки всміхався. Їх ніколи не карали, але в батьковому погляді було щось таке, що змушувало їх до послуху. З тієї ж самої причини вони ніколи не казали йому "тату", а тільки "батьку". Хлопцям заборонялося читати казок, але батько випишував дитячий часопис і "Вісті з царства божого". Вони читали їх щодня, а після читання батько говорив з ними про диявола й про зло, що панує в світі. Батьки не дозволяли їм водити товариство з дітьми безбожників, а як вони, бувало, приходили зі школи й розповідали про котрогось бешкетника, що кутив у класі, вибив сніжком шибку або що, то батьки ставляли їх навколішки й веліли молитися за нього, щоб бог відвернув його від грішного світу. Хлопців навчено також щовечора проказувати на ніч молитву, казано їм, що забути помолитися перед сном — великий, тяжкий гріх.

У неділю хлопці ходили до недільної школи.

Там сиділи літні, поважні рибалки та хлібороби й розповідали дітям про заблукані душі й про безмежну божу ласку до своєї пастви. Коли дітей щось відвертало і вони не слухали, навчителі садовили їх окремо й довго напучували. Після того діти ходили тихі й задумливі.

Побожність рано полишила на них свої карби. Вони не були такі безоглядні, як бувають звичайно здорові діти: наприклад, жаліли калік, не бігали темними вечорами гупали в двері причинної Крістіни Крусе й кричати "чорт прийшов!" тощо. Вони бралися за руки з іншими хлопцями й вибігали назустріч хвилі в море, ковзалися на свіжій кризі так само хвацько, як і решта дітей, але завше признавалися дома, коли їм траплялося вертатись з мокрими ногами або шаснути в ополонку.

Розмови про пекло й заблукані душі впливали на обох близнюків, хоч і по-різному. Петер здригався з жаху, підгинав ноги під себе на стільці, поки мовилося про пекельні страхіття, але скоро забував усе.

Ларс не так легко лякався, але й забути швидко не міг. Та все ж, кінець кінцем, його неповороткий глузд теж поступався ненастанному впливові і, як поганий провідник, довго затримував те, що вже засвоїв. Батьківська твердість, сувора оцінка інших людей, оперта на власне буцімто бездоганне життя, читання релігійних книг, ненастанні молитви, зітхання й невдоволені міни з приводу бодай незначної втіхи, не пов'язаної з богом, — усе те накопичувалося в його душі й додавало неприродного забарвлення його дитячим думкам.

Подеколи його опадав великий страх, що він помре, не встигнувши вернутись до бога й спастись. Страх той дедалі дужче опановував його й став своєрідною душевною хворобою. Треба бути готовому до смерті, завше готовому, бо ж смерть приходить, немов злодій, уночі, коли ніхто й не сподівається. Так щодня казали його батьки, про це ненастанно співали у недільній школі. Але щоб завше бути готовому до неї, треба весь час мати в душі бога, а то було не легко, бо Ларс не звав, який бог на вигляд. Він створив собі власний образ божий — чоловіка, що сидить скраєчку хмари, тримаючи в одній руці карнавку, а в другій — патерицю з головою. До такого бога хлопець зводив руки й проказував "Отче наш", коли його нападав страх, що він може померти. А страх нападав його часто, а надто як він чув, що хтось із дітей помер.

Це розвинуло в його дитячій душі майже дорослу поважність і притлумило в ній радість життя. Він віддавався хворобливим роздумам, а страх перед пеклом і муками, вічними, нескінченними, невимовними тортурами посідав його дедалі дужче й дужче. Адже він такий грішник, страшенний грішник, він і сам знав про це, а Господь, звісно, ще ліпше за нього.

Якось Ларс почув, як батьки говорили про одну жінку, що згнила живцем. Почалося гниття з великого пальця на нозі й поволі пішло далі, дісталось до серця, і жінка вмерла. Батьки говорили про неї півголосом; батько казав, що жінці віддано за її діла: вона ж бо гріховне дитя. Мати звела очі до неба, й обоє вони зітхнули.

Ларсові здавалося, що його може спіткати така доля, і він не один день очікував

смерті, такої самісінької, як забрала ту злочинну жінку. Батьки назвали її гріховним дитям, але ж і він такий самий! Ларс щодня ходив до піщаних круч, уклякав там і молився, щоб бог дав йому трохи пожити, аби він устиг спастися.

Хлопчина жахався смерті й хотів підкупити немилосердного бога, тому надумав вивчити напам'ять Старий заповіт. Він не був дуже тямкий, та й вірші траплялися довгі. Але батько допомагав йому, вислухував завше й казав запам'ятовувати далі, тільки нагадував, що навіть найкращі вчинки людські все одно гріховні й потребують милосердя божого. Ці слова відібрали в хлопця останню надію на спасіння, і його дитячий розум заплутався в незбагненному.

А втім, батьки не стежили за його болісними сумнівами, надто вони були обмежені, а Ларс мовчазний. Проте часом Вони помічали, що хлопець страждає, і дякували богові.

Петер, попри всю свою легковажність і поверховість, був їм миліший і ближчий, — у його натурі лежала та сама несвідома облуда, що й у їхній власній. Петер ніколи не знав, що батьки вважають за погане, а що за добре, але як був дома, стежив за виразом їхніх облич, коли ж опинявся поза домом, то зовсім не думав про них. Він тоді віддавався хвиловому враженню і через те завдавав їм більше гризоти, ніж Ларс, але їхнє суворе слово чи докірливий погляд викликали в нього гіркий жаль, і це батькам подобалося.

Якось у дитячій газеті надрукували оповідання про двох братів, що спали разом на горищі в одному ліжку, як Ларс і Петер. І ті двоє хлопчиків забули помолитися на ніч. Петер часто занедбував вечірню молитву й казав: "Ет, пусте, вранці помолюся двічі". Ларс теж забував часом про молитву або засинав, не докінчивши її, а прокидаючись уночі, тішився, що не вмер. В оповіданні ті двоє хлопчиків також прокинулися, і один миттю вискочив з постелі й уклякнув на підлогу, а другий не захотів, бо було холодно. Вночі тому, що не помолився, приснилось, наче прилетів янгол і забрав із собою брата. А вранці й справді виявилось, що брат помер, а він лишився жити далі, на кару за своє недбальство.

Ларс беззастережно вірив дитячому часописові, але це оповідання збентежило його. Отже, смерть стала винагородою, і дістав її той, хто молився.

Того дня він зробив дивну річ. За хатою в них був колодязь без цямбриння. І от удень Ларс став обличчям до колодязя, але за двадцять ступнів від нього, і зав'язав собі очі. Він надумав піти просто на колодязь і побачити, чи Господь пошле свого янгола відвернути його вбік. Від причілка хати Ларс рушив рівно перед себе, а через десять ступнів спинився, щоб янгол мав час прилетіти. Тоді цішов далі, але очікував на кожному кроці і, ніби випадково, обмацував носаконем землю. Проте янгол не з'являвся. Раптом Ларса знову охопив страх смерті, він спинився і зірвав з очей пов'язку. Глибокий колодязь з'яв перед самісінькими його ногами. Першу хвилю він зледенів з жаху й не годен був поворухнутися, тоді повільно став задкувати, не зводячи очей з темної глибини. Так відступивши трохи, він повернувся й чкурнув межі піщані кручі, наче за ним хто гнався.

Після того випадку Ларс поступово заспокоївся, і в чотирнадцять років у нього остаточно згасла віра в можливості релігії. Але водночас припинився й розвиток; з природи він не був обдарований і поволі байдужів не тільки до релігії, а й до всього, що його оточувало. Його дитячу душу жорстоко зґвалтовано, вона з часом переборола біль, однак стала черства.

Петер щасливо пережив дитинство завдяки тому, що мав жваву натуру й не міг довго лишатись поважним. Він нітрохи не змінився — був такий самий, як змалку, хіба тільки навчився ще краще прикидатися.

Після конфірмації вони рік допомагали батькові, а тоді найнялися разом на корабель — один кухарчуком, а другий юнгою.

Перші дні їх прикро вражало життя на кораблі — пісні, лайка, brutальні розваги матросів, що повсякчас жували тютюн; їм ніби вчувався батьків голос, що звав усе те спокусливими личинами диявола. Та невдовзі Петер заплющив на все очі й пірнув з головою в нове життя, а Ларс, на свій подив, — і собі за братом. Вони наче дихнули свіжого повітря, скинули з себе домашній гніт й не могли накупатися в вільній стихії. На судні вони стали заводіяками; Петер ненастанно вигадував нові розваги, а Ларс сліпо йшов за ним. Часом вони перебирали міру, але їхні широкі плечі могли витримати все. Особливо ставали вони в пригоді, як часом на березі в чужому порту зчинялася бійка з місцевими хлопцями й доводилось тікати з шинку. Ларс ловив котрогось із них і притискав до вікна так, що й вікно, і супротивник вилітали на вулицю. Петер також майже не поступався Ларсові на силі.

Брати завше були вкупі. Кілька років підряд вони наймалися в далекий плав, ловили альбатросів біля Нордкапа та скумбрію в Північному морі, вирушали в Південну Америку по червоне дерево і в Гренландію по кріоліт.

Проплававши десять років, вони стали клопотатися, щоб їх прийняли до школи штурманів, Ларсове прохання вдовольнили, а Петера не взяли. І Ларс не захотів розлучатися з братом.

Того року вони найнялися на баржу, що зі Ставангера везла дерево до Гавра. З Гавра судно в порожні попливло до Гула, де набрало вугілля для Малаги на Середземному морі. А з Малаги мало знову вернутися до Гула з вантажем оливкової олії.

Від самого Гула їм довелося плисти під супротивним вітром і часто давати кружка, тому аж за шість тижнів вони досягли найпівнічнішого місця іспанського узбережжя. Там судно підхопив "португалець" і за дві доби доправив навколо Іспанії в Середземне море. Пізнім ранком вони побачили Малагу з зубчастим маврітанським замком і підняли прапор, викликаючи лоцмана. Назустріч їм прибули човни з розмаїтим крамом, і серед них один з овочами; коло стерна в ньому сиділа огрядна брудна жінка. Матроси поперехилялися через поруччя й поїдали її очима, — подорож-бо їхня була дуже довга. Тим часом підпливли лоцманський човен та службовець з митниці, і після обіду баржа пристала до берега.

На набережній лежали засмаглі, присохлі на сонці вантажники й щось гукали,

походжали продавці з кошиками на головах, пропонуючи помаранчі та мушмулу, на причальних стовпах сиділи жінки і на мигах закликали матросів до себе. Легковажне життя півдня, яскраві овочі, дешеве кохання.

Над вечір прийшли ще жінки — багато жінок. Вони тинялися набережною, спинялись побіля судна й починали перемови з матросами: "Quieres? Quieres?"[1] Капітан велів відплисти на кілька метрів від суходолу. Жінки були худі, негарні й брудні, ходили перевальцем і мали під очима синці. Вони продавали себе за дві морські галети, спали на брукові, підстеливши благодійну шаль, і вмивалися вранці на укосах, що вели до води.

Загалом моряки не знають життя чужих країв, хоч і відбувають далекі подорожі. Води й неба вони мають удосталь, але суходолу й життя на ньому не бачать. Їм не часто доводиться бувати на березі, чимало міст не мають пристані, й судна вантажать і розвантажують із човнів на рейді. Тоді важко потрапити на суходіл. Крім того, протягом дня на кораблі багато всілякої роботи, а як часом моряки й виберуться ввечері на берег, то рідко котрому пощастить уникнути зустрічі з такими обшарпаними, голодними жінками.

Ларса й Петера відпустили на берег разом. Вони обминули морських сирен і подалися на яскраво освітлену, вимощену деревом головну вулицю. Була та вечірня пора, коли вся Іспанія, що може ще рухатись, виходить на прогулянку. Там було чимало блискучих очей, однак жадні з них не вшанували поглядом двох простих матросів. Брати мовчки дійшли до майдану. З однієї кав'ярні долинав стук кастаньєт, у залі намальовані дівчата в коротеньких спідничках танцювали фанданго, високо закидаючи ноги. Брати видряпалися на підмурок водограя і поверх непрозорих шибок дивились якийсь час на розпалених танцем краль. Тоді мовчки, замріяно поплентали далі і вийшли на вузьчі вулички з високими будинками, де балкони майже торкалися один одного.

В одному місці дерев'яна брама була відчинена, і вони зазирали крізь ґратчасту зкованими візерунками хвіртку на андалузьке подвір'ячко з водограєм посередині й чотирма колонами по боках. Під колонами висів ліхтар і лив червоне світло на темні мирти. А під миртами сиділо дві молоді жінки в білих сукнях.

Петер спинився й захоплено став їх роздивлятися, а Ларс підійшов і поторсав за хвіртку. З'явилася гладка літня жінка з в'язкою ключів і впустила їх, замкнувши за ними хвіртку.

Вони кілька разів відвідували той будинок, і Петер палко закохався в одну з молодих жінок. Вона розмовляла по-англійському й кілька років жила з чоловіком на Гібралтарі, а потім чоловік утік від неї. Жінка та була гарна з себе.

Ларса стурбувала Петерова закоханість і, коли їх відпускали на берег, він пробував звабити брата іншими жінками. Але Петер наполягав на своєму й нічого не хотів чути.

Одного ранку Ларс мив поміст, а Петер примощував бочку на дощівку. Над суходолом гуркотів грім. Брати не розмовляли, це вперше за своє спільне життя вони посварилися, і все через ту жінку. Петер надумав одружитися з нею, а Ларс був проти.

Ларс надто просто дивився на жінок, щоб засуджувати братову любовку за її поведінку. Вона заробляла собі на хліб тим, що віддавалася кожному, хто трапиться, а як її вирвати з цих умов, то з неї може вийти добра жінка, як і з кожної іншої. Ларса найдужче непокоїло те, що вона не ставилась поважно до своєї обіцянки, надто легко вона її давала. Бачиться, серце її полонив один англійський капітан.

З пристані прибіг посланець від торговельного агента, переліз через поруччя на судні й віддав штурманові пошту. Братам теж був лист. Ларс розпечатав конверта. Петер заглядав йому через плече. Лист прийшов з дому, написав його побожний швець, їхній сусіда, з матиного голосу. Мати лежала в ліжку з розрубаною п'ястю, а батько відійшов до брукованого золотом Давидового міста, домівки праведних. Це сталося несподівано, та вже так захотів Господь у незбагненній премудрості своїй. Ще вранці відбулися молитовні сходи, швець промовляв на них, а тоді взяв слово батько й говорив вельми переконливо. Після сходи він зробився дуже мовчазний, але по обіді вдома знову почав розмову з нею, казав чудові слова про навісне повстання диявола проти царства божого, про божу потугу й жахливий морок пекла. Потім багато такого, що вона не втямила, тоді трохи помовчав, аж раптом схопився з місця й зробився сам не свій: став скреготати зубами й погрожувати дияволам, яких тільки він бачив. Змагаючись зі спокусником, він схопив великого ножа і спершу взяв за нечисту силу свою дружину, різонув її по руці, а тоді став колоти власне тіло. Мати побігла кликати сусідів на допомогу. А як вернулася з ними, він лежав на підлозі з перерізаним горлом. Невдовзі він заснув навіки з найменням господнім на устах...

Ларса скувала сіра, холодна млявість, що завше посідала його в хвилини великого душевного струсу. Він відчував, що мусив би журитися, і соромився За свою байдужість. Він несміливо позирнув на брата. Той сидів коло бочки і раз у раз заганяв у клепки свого ножа, тоді знову витягав. На мить очі його спалахнули чудним диким блиском, потім Ларсові здалося, що в них сяйнула така сама владність, як була в батьковому погляді. Та ось вона згасла, і Петер, немов щось відганяючи, провів рукою по чолі.

— Диявол! — простогнав він і сховав обличчя в долонях.

— Дурниці! — сказав Ларс. — Це все проповідники, тільки вони винні!

Він поклав руку братові на плече, щоб заспокоїти його, але той здригнувся, і Ларс швидко відсмикнув руку.

Коли за деякий час Ларс зайшов до каюти, Петер сидів перед розгорненим місіонерським молитовником і співав псалом, що його вони вчили колись у недільній школі:

Хочеш на небі бути в раю?

Душу завчасу рятуй свою.

Думай за бога, за його суд,

Поки є час, поки ти тут.

Того молитовника брати ні разу не розгортали за всі роки своєї морської служби.

Ларс відчув, що диявол, який мучив його малим, знову висунув голову, щирить зуби

й глузливо показує братові язика. Він обережно відібрав від Петера молитовника й попросив його допомогти в якійсь зумисне вигаданій роботі. Потім пив з ним вино, аж поки Петер повеселішав. А ввечері, діставши дозвіл, сам повів його до жінки з Гібралтара. Аби тільки брат тепер забув свою молитовну маячню, а решта все якось уладнається.

Петер знову ожив. Увечері він, сяючи з радощів, сидів під миртами й намовляв свою любку їхати на північ, до Гамбурга. Там вони зустрінуться, разом вирушать до нього додому, на Борнгольм, і одружаться. Жінка лашилась до Петера, шептала йому на вухо, як чудово буде вирватися з цього пекла, податися в чужий край і нікого більше не знати, крім нього та його любого брата. От тільки вона завинила господині за білі сукні. Петер намовляв її втекти так, але вона не згоджувалась. Тоді Петер віддав їй на сплату боргу і на дорогу всі свої гроші, а що не ставало, — доклав Ларс.

Судно було готове в дорогу, чекали тільки лоцмана, щоб виплисти в море. Капітан дозволив Петерові скочити до крамаря на пристані купити черевики, тільки сказав не баритися.

Лоцман уже піднявся на судно, а Петера все не було. На нього чекали цілу годину, капітан лаявся: людей він мав обмаль. Ларс довго видивлявся на берег, дивувався й тривожився. Чи Петер знов устругнув якусь штуку, чи просто забарився? Він до останньої миті сподівався, що ось-ось побачить, як брат мчить майданом до пристані, перескакує через поруччя. Однак судно вже повільно відчалювало, а Петер не з'являвся.

Ларса це так приголомшило, що він мало сам не зломився. Він ніколи не розмірковував над тим, яка велика його любов до брата, але тепер знав, що не годен кинути його напризволяще в чужому краю.

Малага зникла за обрієм, сонце зайшло за гори, запав морок. Ларс пішов спочивати: йому випадала собача вахта — з дванадцятої до другої години. Коли десь біля півночі його збудили і він перебрав вахту, судно пливло Гібралтарською протокою. Вітер був ходовий, однак течія тут завше тягне судно назад, тому вони трималися ближче до скелі, щоб не плисти серединою, де течія найдужча. На це Ларс і розраховував.

Коли судно опинилося десь за чверть милі від Гібралтарської скелі, стерновий почув попереду хлюпіт і побачив, що Ларса нема на баку, де він ніс вахту. Стерновий гукнув: "Людина за облавком!" — і здійняв тривогу. На поміст вийшов капітан; він зразу втямив, що Ларс стрибнув у воду навмисне, і з люті схопив рушницю й стрельнув туди, де мав би бути втікач. Спочатку він намірявся послати по Ларса шлюпку, але передумав: треба було скористатися ходовим вітром, щоб не довелося цілими тижнями чекати нової нагоди вибратися з протоки. Отже капітан обмежився записом у корабельному щоденнику, і судно попливло далі своїм курсом.

Опинившись у воді, Ларс найперше почав звільнятися від зайвого одягу. Скинути непромокальну куртку й плащ було не штука, більше довелось поморочитися з важкими гумовими чобітьми. Коли пощастило впоратися й з ними, Ларс трохи

погойдався спокійно на хвилях, тоді поплив у напрямку фортеці. Течія зносила його вбік, і минула ціла година, поки він досяг неприступної скелі. Де плазом, а де плавом Ларс обминув скелю, непомітно пробрався повз сторожу на вузький пересип, що з'єднує Гібралтар з Іспанією, і рушив пішки в напрямку Малаги. Вдень він ховався, боячись, щоб його не спіймала сільська сторожа, а вночі мандрував далі. Годувався Ларс виноградом і овочами, що їх крав по садках. За три дні він був уже в Малазі і, трохи попитавшись, знайшов брата в одному англійському місіонерському притулку.

Петер, зійшовши на берег, сховався і стежив за судном; як тільки воно вийшло в море, він подався до своєї любки. Але прийшов невчасно: жінка не сподівалася його й не хотіла впустити, — в неї саме гостив англійський капітан. Петер удерся силоміць і добряче налупцював гладкого капітана, як той спробував вигнати його. Другого дня капітан відчалив з Малаги і забрав жінку з собою. Петер став сам не свій, він пиячив з вантажниками-неграми й затіяв бійку з поліцією. І саме як поліція хотіла його арештувати, нагодився місіонер-англієць і забрав Петера з собою до притулку.

Коли прийшов Ларс, Петер сидів з якимось нервовим молодиком в окулярах, що мав кучеряву бороду й лев'ячу гриву, і вивчав "Відкриття Йоана Богослова". І Ларс виразно побачив, як демон, що мучив його в дитинстві, просунув між ними голову й глузливо показав язика.

Ларсові не легко було видерти брата з місіонерових пазурів. Вони найнялися на німецький корабель, що плив до Штеттіна, а звідти повернулися додому. Їм набридло плавати по світах, вони осіли в Ренне, придбали за свої заощадження човна та снасть і стали рибалити. Мешкали вони разом і перевезли до себе матір. Потім Петер одружився з немолодою вже дівчиною, що мала трохи грошей, і брати купили однопокладовий човен. На ньому вони возили до Німеччини лососину.

У Петера не раз іще з'являлися ознаки святенництва, такі знайомі Ларсові. І Ларс боровся з ними, як тільки міг.

Та ось Петерова дружина, народивши йому хлопчика, надто швидко встала, тяжко захворіла й померла.

Це лихо остаточно відвернуло Петера від "світової марноти", він почав учащати на молитовні сходи й став такий суворий до сина, як небіжчик батько був колись до них. Ларс мимоволі опирався тому, щоб його власне дитинство ще раз перейшло на небожеві, й нишком протидіяв братові: вчив хлопця стрибати з купальної вежі вниз головою й пірнати на глибину восьми футів. Це відповідало хлопцевим природним нахилам, і коли Петер дедалі більше вбачав у синові "дитя грішного світу", то все місто мало його за чудового хлопця. Він міг заіграшки кілька разів поспіль переплисти від крайньої куги до купальні — десь із півмилі.

Коли хлопцеві було дванадцять років, він утонув, рятуючи дівчинку, що впала під кригу. Під час його похорону все містечко вивісило жалобні прапори.

Однак Петера синова смерть зовсім доконала, його хвороблива релігійність швидко обернулася на божевілля. В щоденному житті воно виявлялося в тому, що він ненастанно зітхав, молився, зводив очі до неба. Ларс уже навіть не пробував

нарозумити брата і радий був, коли хоч сам міг утриматися від Петерової святобливості, яка сягала так далеко, що той уклякав і молився за нього. Ларс не годен був утримати брата від тих нападів, але любив його не менше, ніж колись, і ставився до нього якомога обережніше.

З часом Петер цілком стратив глузд, і йому ввійшло, що хлопець попав до пекла. Він бігав на всі молитовні збори, навіть до баптистів і до Армії спасіння, а як на нього находив туман, — вставав і починав проповідувати. Члени тих сект казали, що Петеровими вустами промовляє бог.

Так малися справи на початок цього оповідання.

Спливло кілька годин, ось-ось мав зійти місяць, і над обрієм заясніло небо. Але на морі й далі здійсмалися високі хвилі, вітер ревів, а навколо човна так само залягала густа темрява.

Ларс відчув, що втомився, бо ж то не легко стернувати човном у таку негоду. Хоч би Петер швидше прийшов. Ларс уже подумав, чи не покликати його.

Раптом він почув, що передня ляда зарипіла, й побачив, як із отвору повільно піднялася темна братова постать, вимальовуючись проти неба. Петер пішов на корму. Ларс саме хотів спитати, як він себе почуває, коли враз той похитнувся й полетів у воду.

Ларс похолов.

— Петере! — крикнув він. — Петере! — І перехилився через облавок, мацаючи в темряві.

Однак човен швидко плив далі. Ларс повернув його назад і почав злякано гукати брата, вдивляючись у кожну чорну пляму серед мороку. Тоді прив'язав стерно, схопився й спустив вітрило. Човен спинився, похитуючись на хвилях. Більше як годину Ларс ненастанно гукав брата і вдивлявся в темряву. Щось наче зітхнуло під форштевнем, і Ларс кинувся туди, став навколішки коло передньої щогли, простяг до води руку й почав ласкаво кликати, немов приманював лебедя. Потім задумався й замовк, тільки дивився поперед себе невидючим поглядом і безгучно ворухив губами. Раптом він помітив на хвилі за кормою чорний гребінь, подумав, що то братова голова, одним махом кинувся туди й запустив руки у воду...

Так застав його досвіток.

Аж тепер він по-справжньому збагнув, що сталося. Страхітливість того лиха поволі входила в Ларсову свідомість, аж поки воно постало перед його очима в усій своїй жахливій непоправності. Обличчя йому люто скривилося, наче він когось проклинав. Але тільки на хвилю. Тоді злагідніло, очі потеплішали; він вернувся до стерна й рушив далі своїм курсом.

Коли перед полуднем човен прибув до німецького порту, на ньому, проти звичаю, побачили самого тільки Ларса. Він сидів коло стерна і кермував машинально, був на диво неуважний і не озивався, як до нього хто говорив. Човна мовчки почали розвантажувати, а Ларс і далі не відходив від стерна і байдуже стежив за роботою.

Більше він не возив лососів до Німеччини.

Тепер його так і прозивали: божевільний Ларс Велетень.

Він жив самотою в своїй хаті, ніхто йому не варив, ніхто не прибирав, — він сам давав собі раду. Людям дуже кортіло довідатись, що робиться в Ларсовій хаті, але ніхто не зважувався зайти до нього, тому всі вдовольнилися тільки здогадами. Діти вірили, що вночі він сидить коло віконця на горищі з ножицями, якими стрижуть овець, і чатує на диявола. Одна сусідка запевняла, що Ларс варить нечищену картоплю й нечищену рибу впереміш: вона буцімто одного разу бачила, як він виціджував з чавунця брудну воду. Поважніші люди побоювалися, щоб він часом колись не наклав на себе руки. З чого він жив — ніхто не знав до пуття, проте громаді не доводилось його утримувати, та вона не дуже тим і переймалася.

Та Ларсові не багато було й треба. Подеколи він впливав човном у невеличку протоку, що кінчалася біля пристані й не мала господаря, і ловив там тріску. А ще брав відерце зі смолою та квачика і самохіть ішов смолити чужі причальні палі. Всі вже звикли до того й давали йому за роботу якийсь дріб'язок. А здебільшого він сидів на лавці коло церкви, кутив люльку-носогріюку й дивився на море. Коли хтось із давніх приятелів підсидав до нього й заводив про щось мову, Ларс хитро примружував очі й відповідав сухим, терпким сміхом. А як розмовник і далі не давав йому спокою, то замість хитрощів у Ларсових очах з'являлася недовіра, він уже не сміявся, а починав сварливо бурмотіти. Всі розуміли, що тепер пора йти. Одного вантажника з пристані, який робив собі сміх з Ларса і вчасно не втік, він звалив додолу й так гупнув у живіт, що потім той довго хворів. Тоді в містечку стали міркувати, чи не відіслати Ларса Велетня до божевільні; але в такому разі за нього треба було платити, — а можна ж його просто не зачіпати.

Часто Ларс спинявся в кінці своєї вулиці, засунувши руки глибоко в кишені, й стежив за жінками, що йшли повз нього; він посміхався й дивився з такою міною, ніби знав про них щось негарне, чого не можна й сказати вголос. Жінки поспішалися минути його, деякі червоніли, а він ішов за ними назирці і, як звикле, сухо, терпко сміявся. Ларс доводив їх до певного місця, тоді скидав дерев'яні шкарбани й бігцем вертався назад на кінець вулиці, щоб звідти патрунувати якусь іншу жінку.

Мимоволі його тягло до "святих", він не пропускав жадних сходин, сидів і посміхався, як люди, похиливши голови й скося зиркаючи на нього, виспівували своїх фанатичних пісень. Вони не виганяли його; навіть вплітали його наймення в свої молитви й просили бога повернути йому духовний зір, аби він, як колись його брат, знайшов шлях до вічного життя.

Ті, що темними осінніми вечорами йшли повз його хату, майже завше бачили крізь прочинені двері, як Ларс смалить свою носогріюку, і чули, як він вигукує в темряву чудернацькі слова. Коли хтось спинявся, то Ларс ховався у куток, а як рушав далі, він набирався відваги й віддалік ішов назирці.

Коли його вулицею проїжджали селяни, він виходив з хати й заводив з ними лайку. Борнгольмські селяни майже всі дуже войовничі, вони звичайно притримували коней, і часом лайка не стихала цілу годину. Тоді виходив крамар, що мешкав навпроти,

півголосом казав їм, що Ларс несповна розуму, і вони зніяковіло рушали далі, спересердя шмагаючи коней.

Настрій у Ларса мінявся залежно від погоди; здебільшого погода ж таки й визначала його. Сонячної днини він був майже тихомирний, а в бурю — лютий. Коли починалася осіння негода, в його потьмареній свідомості немов спливала згадка за брата. Тоді він не виходив з хати, і люди бачили, як він годинами сидів коло столу й уявляв, що пливе на вітрильнику. В стільниці він висвердлив дірку, запхнув туди дрюка замість щогли, повісив на нього ганчірку й сидів, обхопивши дрюка ногами та смикаючи за прив'язані до нього мотузки; палиця, примоцована до стільця, була йому за стерно. Він подавався вперед і пильно вдивлявся, наче шукав чогось у глибокій пільмі. Долаючи уявані хвилі, він перехилявся через стіл, кликав брата й реготав так, що аж луна йшла по хаті. На городі в себе він викопав яму, наповнював часом її водою з колодязя, виносив туди стола й пускався в свою уявану подорож. Сусіди дивилися на нього й сміялися.

Так минуло кілька років. Стан його наче не мінявся, не ставав ані кращий, ані гірший, але вже ніхто більше не згадував про те, що його треба кудись відсилати. Містечко ніби вже й не могло без нього обійтися.

Аж ось на острів завітав той самий місіонер, що колись прислужився до Петерового божевілья. Він хотів підтримати словом своїм уже навернених у їхньому праведному житті й залучити нових прихильників царства божого. Задля більшого успіху він перед своїм приїздом поширював поголоску, що скоро має настати кінець світу.

У призначену годину жінки всілякого віку й стану посунули вулицями до місіонерського будинку. Вони тислися на передніх лавах, щоб бути якнайближче до божої людини. Тільки на першу лаву ніхто з них не хотів сідати, бо там примостився Ларс Велетень, як звикле, стиха сміючись. Прийшло й чимало чоловіків, але їм довелося стояти ззаду або лізти на хори, бо всі лави засіли жінки.

Божевільний Ларс Велетень сидів, безглуздо посміхаючись, а юрма жінок, погойдуючись в екстазі, співала останні рядки псалма:

Чи живеш ти, як належить,
За святим Христа законом?
Чи вписався ти в скрижалі
Під господнім світлим троном?
О, продумай все до решти,
Як живеш ти.

Слабенький органчик затих, але жінки захоплено тягли далі останню ноту. Поступово, одна по одній, вони врешті неохоче замовкли.

Проповідник у засмальцьованій краватці стояв за кафедрою, звівши догори очі, й вигукував:

— Не може спокуса не прийти на землю, але приходить вона через нас самих! Багато є таких, що викликають спокусу змагатися з богом. Це боягузи, двоїсті, ніякі! Вони хочуть стояти однією ногою на землі, а другою на небі. Та як настане судний день

і небо відсунеться далеко від землі, вони роздеруться навпіл. Вже краще відверті грішники, бо вони нікого не можуть здурити. Вони постають проти неба і, немов голодні пси, ганяються за світовими принадами. Але вони самі побачать, що важко змагатися із всемогутнім. Шахраї, розбійники, присягопорушники! Коли ж вони втямлять, що Господь приходив на землю задля них і тільки задля них? Але навіть у своїй ницості вони прислужаться царству божому, бо Господь обернув зло на добре, і ці нікчемні грішники стають прикладом для щиро вірних, аби вони остерігалися й ніколи не звернули з праведної дороги.

З обличчя божевільного Ларса Велетня зійшла бездумна посмішка. Під час проповіді в нього була така міна, наче він болісно силкується пригадати щось, наче той спогад вже от-от має зринутися в його пам'яті і ніяк не може. Він поїдав очима місіонера, ніби хотів закарбувати в свідомості його обличчя. А тим часом місіонер вів далі:

— Навіщо шукати спокуси на вулицях і по завулках, коли вона тут, серед нас? Це все одно, що йти по воду за річку. Чи, може, ви гадаєте, що ви від неї вільні? Якщо серед вас є хто, що не має колючки в тілі, то нехай підведеться й вийде сюди, я поцілую йому ноги!

Ніхто не вийшов, зате багато слухачів плакало.

— Ви не господні діти! Що б ви сказали, якби серед вас з'явився Христос? Не знаєте, еге ж? А я знаю, що сказав би! Я сказав би: "Слава тобі, любове моя, пресвята діво!" Ви будете верещати й тішитися, коли роздягнену до голого тіла жінку потягнуть майданом. Бо ж ви — сатанинські діти!

Жінки голосно схлипували, а в чоловіків судомно здригалися потилиці.

— Щоправда, не всі ви такі. Але серед вас живуть ті спокусники, підлі боягузи, запеклі грішники! Вони доводяться вам братами, сестрами, батьками, дітьми! Стережіться їх, вони послані від сатани, щоб спокушати вас. І кожен, хто стоїть, хай добре дивиться, щоб не впасти. Хіба ж не сказано в святому письмі: "Коли око твоє спокушає тебе, вирви його!" От ви й повинні так учинити! Але будьте пильні й не помиліться, спершу випробуйте їх. Спробуйте вплинути на них ласкою і словом божим, і ви зразу побачите, чи носять вони в серці своєму бога, чи сатану. Бо сатана ніколи не встоїть перед знаком хреста. А хто не любить духу запари, нехай іде геть з пекарні...

На ці слова божевільний Ларс Велетень схопився з лави. Обличчя його заясніло майже надлюдською свідомістю, а голос різонув вуха молільників уриваними, нестямними вигуками:

— Пахолку сатани! Тобі ще мало, виродку! Присікуєшся з ножом до горла й не можеш нажертися! Сам іди геть з пекарні!

Він, як кішка, підскочив до місіонера, витягнув його з-за кафедри й повалив на підлогу.

Жінки заверещали, декотрі зомліли, ззаду поспішилися чоловіки й відтягли божевільного від місіонера. А той лежав нерухомий, з витріщеними очима й скривленим ротом. Він був мертвий.

— У цьому, либонь, можна добачити певний символ, — сказав лікар, оглянувши

мертвого місіонера. — Релігія породжує божевільня, а воно падає на тих, хто його викликав, і роздирає їх. Зрештою, тут цей символ не пасує, бо місіонер помер зі страху. Такі святенники, як правило, великі боягузи.

Божевільного Ларса Велетня після такого блюзнірства не можна було залишати в містечку, і його відправили до божевільні, хоч багато хто вважав, що він починає потроху видужувати.

[1] Хочеш? Хочеш? (ісп.)